

## **ВІДГУК**

офіційного опонента доктора економічних наук, професора, **Готри Вікторії Вікторівни** на дисертаційну роботу **Лимар Валерії Валеріївни** за темою «Ефективність біоорієнтованої аграрної економіки в Україні», яка представлена на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

### **Актуальність теми дослідження та зв'язок з науковими програмами.**

На сьогоднішній день в суспільстві все більше актуалізується стурбованість відносно змін клімату, забруднення навколишнього середовища, вичерпності викопних ресурсів, зростання чисельності населення у світі. Ситуація, яка має місце, зумовлює необхідність наукового пошуку щодо технологій, які базуються на засадах відновлюваності ресурсів та нівелювання небажаних екстерналій типу шкідливого впливу на довкілля. Науковий прорив ХХ-ХХІ сторіччя призвів до підвищення інтересу до розширення використання сучасних технологій, заснованих на біології, котрі використовують органічну речовину для виробництва продукції, що призначена як для споживання людиною, так і для використання в подальших виробничих процесах. Відтак, виникає нова інтердисциплінарна категорія, що охоплює нові явища та процеси, пов'язані з використанням біобазованих технологій в ході виробництва, обміну, та споживання необхідних людині благ, - біоекономіка.

Виходячи з зазначеного, розвиток теорії, методології та практичних аспектів формування ефективної біоорієнтованої аграрної економіки має велике наукове та практичне значення, що обумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження Лимар Валерії Валеріївни.

### **Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження, їх наукова новизна**

Положення дисертаційної роботи, висновки та рекомендації, які містяться в роботі, достатньо обґрунтовані, опрацьовані в повній відповідності з метою і завданням, предметом і об'єктом дослідження, базуються на загальнонаукових положеннях економічної науки і результатах наукових досліджень, та їх узагальнень, критичному осмисленні наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених з широкого кола економічних проблем, пов'язаних з сучасною науковою проблематикою – розвитком ефективної біоорієнтованої економіки..

Дисертантка поставила за мету обґрунтувати теоретико-методологічний базис та розробити практичні рекомендації щодо управління та розвитку ефективності біоорієнтованої аграрної економіки в Україні.

Об'єкт, предмет та мета дисертаційної роботи логічно пов'язані та достатньо чітко окреслюють поле дослідження. Достовірність основних положень та висновків дисертації забезпечується застосуванням широкого спектру відомих методів наукового пізнання, зокрема, їх основу склали наступні методи: логіко-діалектичний метод пізнання для узагальнення наукових підходів до визначення понять «ефективність» та «біоорієнтована аграрна економіка», метод комплексного підходу виявлено сучасні тенденції та досвід європейських країн у сфері формування та розвитку біоорієнтованої аграрної економіки; статистичного аналізу – визначено показники, що формують ефективність біоорієнтованої аграрної економіки. На основі застосування індексного методу оцінено ефективність біоорієнтованої аграрної економіки в Україні. Методом структурного аналізу проведено SWOT – аналіз ефективності розвитку біоорієнтованої аграрної економіки в Україні).

Викладені та обґрунтовані в дисертації нові наукові положення отримані Лимар В.В. вперше при застосуванні оригінального авторського підходу до вирішення актуальної наукової проблеми.

Серед найважливіших та найбільш суттєвих здобутків даної роботи, які містять наукову новизну, належать такі результати, які одержані особисто автором:

*уперше:*

- запропоновано теоретико-методичний підхід до формування вартості в біоорієнтованій аграрній економіці з метою комплексної оцінки процесу комерціалізації біомаси, в основу якого покладено чотирьох етапний алгоритм: перший етап охоплює процес створення біомаси галузями сільського господарства, лісівництва та рибництва під впливом природних факторів; другий - переробку біомаси; третій - виробництво готової біопродукції (продуктів харчування та кормів для тварин); четвертий - реалізацію продукції на ринку;

- розроблено методичний підхід до оцінки ефективності біоорієнтованої аграрної економіки шляхом розрахунку зведеного індексу на основі виділення трьох груп показників: економічних, соціальних та екологічних методом багатofакторної регресії, що дозволяє оцінити вплив кожної із груп на результуючий показник та спрогнозувати його динаміку в середньостроковій перспективі;

- доведено доцільність побудови концептуальної моделі вітчизняної аграрної біоекономіки на основі філософії сталого розвитку, в основу якої покладено циклічність виробництва та ресурсоефективність основних галузей агропромислового комплексу.

*удосконалено:*

- понятійно-категоріальний апарат через виділення авторського визначення біоорієнтованої аграрної економіки, що на відміну від існуючих, розглядається як сукупність галузей (сільське господарство, лісівництво та рибництво), які є основними продуцентами відновлюваних ресурсів (біомаси), що в подальшому виступають сировиною для переробних галузей по виробництву продукції з високою доданою вартістю та задовольняють потреби споживачів, підвищують їх якість життя і не здійснюють негативного впливу на довкілля;

- організаційно-економічний механізм розвитку ефективної біоорієнтованої аграрної економіки шляхом формування всебічного бачення явища, постановки стратегічних цілей, визначення інструментів досягнення, що дає можливість сформуванню уявлення про очікувані соціально-економічного результату та розробити комплекс заходів по його досягненню;

- науковий підхід до побудови моделі агробіокластеру, складовими якого є інституції виробництва та переробки біомаси, зокрема галузі, що виробляють біомасу (сільське господарство, лісівництво, рибництво); науковий сектор (дослідницькі інститути та заклади вищої освіти), який продукує агрознання, інновації та біотехнології, та представники агробізнесу (підприємства, які на основі біологічної сировини виробляють готову конкурентоспроможну продукцію з високою доданою вартістю, задовольняючи попит та потреби споживачів);

- наукові засади формування інноваційної системи розвитку аграрної біоекономіки на основі використання узагальненого світового досвіду та потенційних можливостей існуючого науково-технічного потенціалу вітчизняного аграрного сектору економіки.

*набули подальшого розвитку:*

- теоретичні основи формування модернізованої інфраструктури біоорієнтованої аграрної економіки, яка на відміну від існуючих, базується на системі агрознань та інновацій, до якої належать підсистема їх створення (дослідницькі інститути, університети, індивідуальні дослідники), підсистема освіти (заклади вищої освіти, які готуватимуть відповідних фахівців), підсистема трансферу (технопарки, бізнес-інкубатори, агробіокластери) та підсистема фінансування (банківське кредитування, венчурний бізнес, гранти);

- пропозиції щодо створення платформи інформаційної взаємодії стейкхолдерів, через конкретизацію груп потенційних учасників від уряду, бізнесу, наукового та освітнього секторів, що сприятиме діалогу між ними для визначення спільних цілей щодо розвитку галузей біоорієнтованої аграрної економіки та підвищення їх синергічної взаємодії;

- SWOT-аналіз аграрної біоекономіки, за результатами якого визначено сильні сторони (значний природний потенціал, трудові ресурси, зростання попиту на здорові продукти харчування); слабкі сторони (фрагментарність досліджень у науковому секторі, низький рівень комерціалізації досліджень,

нерациональне використання біомаси, відходів сільського господарства та сміття); можливості (стимулювання агробізнесу; створення ринків біопродукції розробка регіональних програм підтримки агробіокластерів); загрози (зростання імпорту продуктів харчування, відсутність дієвих стимулів для виробників біопродукції);

- проект Концепції розвитку біоорієнтованої аграрної економіки, реалізація якої дасть можливість створити в Україні біоорієнтовану аграрну економіку як економічну систему, яка сприятиме підвищенню якості життя, поліпшенню стану довкілля, розвитку сільського господарства, лісівництва та рибництва на принципах сталого розвитку;

- пріоритетні напрями розвитку біоорієнтованої аграрної економіки України, які на відміну від існуючих враховують збільшення врожайності рослин та плодючості тварин та пристосування виробничих систем для найбільш ефективного використання генного потенціалу, а також розвиток інноваційних технологій, підвищення економічної ефективності шляхом створення ланцюгів вартості.

### **Достовірність досліджень, повнота відображення висновків і пропозицій в опублікованих автором дисертаційних роботах. Оцінка оформлення дисертації та змісту автореферату**

Наукові положення та висновки, що сформульовані в докторській дисертації, є достовірними, що підтверджується опрацюванням значного обсягу літературних джерел і практичним впровадженням результатів наукових досліджень. Список основних опублікованих праць за темою дисертаційної роботи свідчить про обґрунтованість та повноту викладених наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і наукову новизну.

Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в у 48 наукових працях (39,12 друк.арк.), з яких: 1 одноосібна монографія, 3 колективні монографії, 22 статті у наукових фахових виданнях України, 6 публікації у виданнях включених до міжнародних наукометричних баз даних та наукових виданнях інших держав, 16 тез доповідей на наукових конференціях.

Розробки, представлені в дисертаційній роботі, належать особисто здобувачеві, наукові положення, висновки і рекомендації, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, що отримані автором особисто.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Дисертація за змістом, сутністю, структурою та оформленням повністю відповідає вимогам до докторських дисертацій економічного профілю, основний зміст дисертаційної роботи викладений на

403 сторінках комп'ютерного тексту, містить 77 таблиць, 105 рисунків, список використаних джерел налічує 447 найменувань.

В дисертації Лимар В.В. проведено глибокий аналіз теоретико-методологічного надбання вітчизняної і зарубіжної науки стосовно управління інноваційним розвитком ефективної біоорієнтованої економіки в Україні.

Дисертація за змістом відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 - економіка та управління національним господарством. Обсяг та оформлення дисертації є такими, що відповідають вимогам МОН України. Перелік опублікованих праць за темою дослідження у повному обсязі відображає зміст дисертаційної роботи.

### **Значущість результатів дисертаційного дослідження для науки і практики, рекомендацій щодо їх подальшого використання**

Отриманні результати дисертаційного дослідження Лимар В. В. мають теоретичне та практичне значення, яке полягає у розробці теоретико-методологічних положень і доведенні їх до рівня конкретних практичних рекомендацій, спрямованих на формування ефективної біоорієнтованої аграрної економіки.

Основні результати дисертаційного дослідження, висновки та рекомендації, схвалені та використовуються органами влади та суб'єктами ринку, зокрема пропозицій щодо створення в Україні біоекономічних платформ та рекомендацій щодо запровадження інновацій у галузях біоорієнтованої аграрної економіки, що підтверджено відповідною довідкою департаменту продовольства Міністерства аграрної політики та продовольства України (довідка №32-01-01/193 від 17.05.2016 р). Практичну значущість мають пропозиції щодо оцінювання ефективності біоорієнтованої аграрної економіки, що підтверджено довідкою Вінницької обласної державної адміністрації №01.01-55/1167 від 27.02.2018 р. Науковий доробок авторки активно використовуються ТОВ «Агрона Фрут Україна», зокрема пропозиції щодо створення та розвитку агробіокластерів у Вінницькій області та Україні в цілому (довідка №27 від 20.02.2018 р). Громадською організацією «Єврорегіон Дністер» використано наукові результати автора при розробці аграрної стратегії Вінниччини, зокрема представлений інструментарій для спрощення транскордонної співпраці у сфері інноваційного сільського господарства, який було використано при реалізації проекту «Транскордонна мережа інноваційного сільського господарства».

Наукові результати дисертаційного дослідження використано у навчальному процесі Донецького національного університету імені Василя Стуса під час викладання дисциплін «Глобальна економіка», «Міжнародний фінансовий менеджмент» та «Міжнародна економічна діяльність України» (акт №245/01-13/01.1.3 від 16.09.2019 р.).

В цілому, зазначене доводить значущість одержаних наукових результатів в дисертації для використання державними та місцевими органами влади,

підприємствами і закладами вищої освіти та перспективність впровадження цих результатів у їх діяльності.

### **Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи.**

Даючи позитивну оцінку науковим здобуткам автора та їх практичному значенню, слід вказати на деякі дискусійні положення, що мають місце в дисертаційній роботі:

1. На нашу думку, в розділі 1 дисертаційної роботи доцільно було б проаналізувати яким чином співвідносяться біоекономіка та циркулярна економіка, роль якої у світі сьогодні зростає. Європейський досвід свідчить, що про надзвичайну актуальність економіки замкнутого циклу в таких сферах, як управління відходами виробництва і харчовими відходами. Яким чином це явище може бути спроектоване на біоорієнтовану аграрну економіку в Україні.

2. Авторка зазначає, що важливою умовою переходу до біоорієнтованої економіки є наявність достатнього наукового потенціалу. Зокрема, приведені дані, що найбільша питома вага науковців в Україні, задіяних в науково-дослідній роботі, є представниками технічних (24138 ос.) та природничих (16301 ос.) наук, в той час як у сільськогосподарські науки задіяні 4790 ос. Таке порівняння, є не зовсім коректним, враховуючи, що значна частина представників цих галузей залучені до роботи в наукових центрах, закладах освіти та інших установах саме аграрного профілю.

3. На с.140-141 авторка аналізує сільськогосподарський потенціал країн Європейського Союзу. В цьому контексті доцільно було б провести більш детальний аналіз галузевої структури економіки європейських країн, та визначити питому вагу, яку займає сільське господарство в наповненні бюджету та формуванні соціально-економічного розвитку країн.

4. Вважаємо, що наведений на рис.7 автореферату перелік стейкхолдерів біоорієнтованої аграрної економіки України є не повним. Враховуючи, що значну питому вагу в структурі товарної продукції аграрного сектору займає сировина, її проміжним споживачем є переробні підприємства, підприємства харчової промисловості тощо. Відповідно, вони більшою мірою зорієнтовані на забезпечення якісних показників галузі.

5. Доцільно було б розробити комплекс заходів щодо популяризації та позиціонування біоорієнтованої аграрно економіки, як нової філософії ведення сільськогосподарського виробництва в умовах сталого розвитку. Зокрема, слід було б проаналізувати можливості імплементації в навчальний процес студентів аграрних ЗВО в якості навчальної дисципліни чи спеціального курсу.

Однак висловлені побажання та зауваження не применшують високий науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного здобувачем дослідження.

## Загальна оцінка дисертації та її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України

Дисертаційна робота Лимар Валерії Валеріївни на тему «Ефективність біоорієнтованої аграрної економіки в Україні» оформлена у відповідності до норм і правил МОН України, є завершеною у межах поставлених завдань, науково-дослідною роботою, спрямованою на вирішення актуальних проблем, пов'язаних із розробленням теоретико-методологічних засад, науково-методичних положень та практичних рекомендацій щодо управління інноваційним розвитком сільських територій. Тема і зміст дисертації відповідають паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством і профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.859.01 Сумського національного аграрного університету. Автореферат за структурою і технічним оформленням повністю відповідає визначеним МОН України вимогам. Зміст автореферату відповідає змісту дисертаційної роботи, у повній мірі відображає її науково-методичні положення, не містить інформації, не наведеної у роботі. Глибина дослідження, отримані наукові результати, рівень подання матеріалу, перелік публікацій віддзеркалюють наявність теоретичних,


Дисертаційна робота «Ефективність біоорієнтованої аграрної економіки в Україні» відповідає діючим вимогам, що встановлені до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук у відповідності з пунктами 9, 10 та 12 діючого «Порядку присудження наукових ступенів», а її автор – Лимар Валерія Валеріївна – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 — економіка та управління національним господарством.

### Офіційний опонент:

професор кафедри економіки підприємства

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,

доктор економічних наук, доцент

 Готра В. В.

